Terminologia limbajului în acțiune: analiza conversației între știință și artă

Felicia VRÂNCEANU*

Keywords: *analysis of the conversation*; *conversational roles*; *conversational units*; *complete conversations*; *incomplete conversations*; *verbal interaction*

Ca obiect al investigațiilor sistematice, conversația a intrat în atenția cercetătorilor în anii '70 ai secolului trecut, însă „limbajul în acțiune" a constituit dintotdeauna un domeniu tentant nu numai pentru lingviști, ci și pentru sociologi, psihologi, etnologi sau etnografi. Resursele comunicative ale comunităților culturale au fost studiate de adepții etnografiei lingvistice, ai sociolingvisticii, ai analizei conversaționale. Referitor la specificul acestui din urmă domeniu, menționăm că opiniile nu sunt unitare, conceptul în sine fiind definit în mod diferit în lingvistica modernă. Unii specialiști consideră că analiza conversațională

> reprezintă o componentă a analizei discursului, alții o opun acestui concept în analiză, înțelegând-o ca pe o cercetare empirică, inductivă, care urmărește identificarea unor tipare recurente într-un material faptic vast, obținut prin înregistrarea directă a celor mai diverse tipuri de conversație (Dicționar 1997: 50).

În acest context, este explicabil faptul că au fost elaborate numeroase modele de analiză, care au evidențiat multitudinea actelor de vorbire dintr-o colectivitate, precum și complexitatea sistemului terminologic aferent. Referindu-se la „convorbirile dialogate, a căror funcție comunicativă, în sensul unei acțiuni interpersonale unitare, rezultă din interacțiunea a doi sau mai mulți participanți la comunicare", A. Turculeț consideră că ele reprezintă obiectul de cercetare al analizei dialogului:

> În ciuda utilizării frecvente în literatura românească de specialitate a sintagmei *analiza conversației* (cf. engl.americ. *conversational analysis*) ar fi de preferat ca nume al disciplinei analiza dialogului, deoarece rom. *conversație* are sensul de convorbire ușoară cu funcție fatică sau abordând teme mai mult sau mai puțin generale, care nu-i angajează prea mult pe participanți (Turculeț 2002: 54).

De un real interes pentru cei preocupați de această problematică sunt studiile dnei Sanda Golopenția, în care cititorul descoperă o serie de concepte originale referitoare la participanţii la conversaţie, la rolurile și unitățile conversaţionale, dar și la transcrierea grafică a conversaţiei. Este vorba despre studii precum: *Morfologia*

* Universitatea Națională „Yuriy Fedkovych" din Cernăuți, Ucraina (felichi_2000@yahoo.com).

BDD-A31312 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:58 UTC)

conversației (Golopenția 1978), *Conversația – un studiu de caz (I)* (Golopenția 1979a), *Conversația – un studiu de caz (II)* (Golopenția 1979b), *Trois types de séries conversationnelles* (Golopenția 2001), *Notația conversațională ca revelator pragmatic* (Golopenția 2003), *L'histoire conversationnelle (I)* (Golopenția 1980) sau *Istoria conversațională – un concept pragmatic* – comunicare prezentată în cadrul Simpozionului Internațional de Lingvistică al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan–Alexandru Rosetti", București, 29 mai 2015. Am amintit aici doar câteva dintre numeroasele materiale care demonstrează un permanent interes al autoarei pentru studierea limbajului în acțiune, materiale care au fost reunite în recent editatul volum *Acțiune, interacțiune, identitate, studii de pragmatică lingvistică* (Golopenția 2017).

Pentru clasificarea și caracterizarea situațiilor conversaționale înregistrate pe teren și supuse unei amănunțite analize, autoarea alcătuiește un adevărat glosar de termeni, pe care îi stabilește printr-un „act de botez concret și explicit", care face ca „lumea experienței cotidiene" și „lumea științifică" (Kabatek 2015: 66) să se intersecteze în procesul de constituire terminologică. Pe de o parte, aceste definiții minuțioase amintesc, prin precizia exprimării, teoremele matematice, iar pe de altă parte, prin ușurința formulării, amintesc intervențiile aparent spontane ale cercetătorului de teren care își provoacă interlocutorul la un dialog deschis și sincer. Prezentăm în continuare câțiva dintre acești termeni, cu definițiile formulate de autoare în studiile amintite.

În stabilirea și definirea termenilor ce denumesc, pe de o parte, participanții la conversație, iar pe de altă parte, rolurile și, respectiv, unitățile conversaționale, se recurge la o dublă delimitare. Astfel, *interacțiunea* este considerată „o compunere de acțiuni pe care o interpretăm prin grila de roluri: *Agent, Anti-Agent, Spectator* (Golopenția 2017: 326)". Termenii în cauză sunt explicați în studiul *Actes de langage et théorie de l'action* (Golopenția 1988)[1]:

> Les actes de base, actes et activités relatifs comportent deux rôles essentiels: le rôle de l'Agent et le rôle de l'Anti-Agent (AA) auxquels s'ajoute, parfois, le rôle de Spectateur (S) et deux types d'exécution essentiels: l'exécution par A et l'exécution par AA, auxquels s'ajoute, parfois, en tant que troisième type l'exécution par S (Golopenția 2017: 192).

Abordând *conversația* la nivelul locuționar, în studiul *Morfologia conversației*, Sanda Golopenția stabilește trei roluri pe care le pot avea participanții la conversație: *Vorbitor, Ascultător* și *Auditor*. Vorbitorul este cel care „deține calitatea de autor de intervenție", în schimb, rolurile de Ascultător și Auditor sunt repartizate conform reacției la intervenția în curs:

> Vorbitorul adresează intervenția unui individ (grup) pe care îl detașează dintre ceilalți sau din context. Dacă individul respectiv nu dă semne de neacceptare, el devine, automat, Ascultător. Participanții la conversație cărora nu le-a fost adresată intervenția devin automat Auditori. A avut loc o adjudecare de roluri. [...] Termenii de Vorbitor, Ascultător, Auditor sugerează că rolurile pe care le numesc constau în {a vorbi}, {a tăcea ascultând}, respectiv {a auzi fiind martor}. Aceasta este o iluzie de

[1] Această contribuție este o versiune adăugită a articolului *Actes de parole et praxiologie*, „Revue roumaine de linguistique", XXII, 1977, nr. 3, p. 371–378.

BDD-A31312 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:58 UTC)

> limbaj. Participantul cu rol de Ascultător, participantul cu rol de Auditor pot vorbi (şi o fac în mod curent) fără ca prin aceasta să treacă în rolul de Vorbitor. Participantul cu rol de Vorbitor poate opta pentru tăcere, fără ca prin aceasta să treacă în rolul de Ascultător sau de Auditor (Golopenția 2017: 326).

Rolul de Ascultător presupune „obligaţia de a prelua rolul de Vorbitor", în timp ce rolul de Auditor presupune „obligaţia de a nu prelua, în cursul întregii conversaţii, nici rolul de Vorbitor, nici rolul de Ascultător". Așadar, în timpul conversației, Vorbitorul și Ascultătorul contribuie la organizarea sistemului de intervenții verbale, în timp ce rolul de Auditor este atribuit unei persoane care asistă, fără a interveni în organizarea interacțiunii vorbite.

Ca proces care comportă atât transformări, cât şi acţiuni, *conversaţia* pune în relaţie indivizi şi semne prin intermediul transformărilor sau al acţiunilor (Golopenția 1979: 457). Definită ca interacțiune vorbită (Golopenția 2017: 326), conversația reprezintă punctul de plecare în identificarea și definirea altor concepte operaționale, structurate ierarhic: *intervenția* – „Unitatea de bază a conversaţiei este intervenţia. Înţelegem prin intervenţie participarea locuţionară de Vorbitor la desfăşurarea conversaţiei" (Golopenția 2017: 327) și *episodul conversaţional* – „O porţiune de conversaţie în care se menţine o adjudecare de rol sau în care alternarea rolurilor urmează o schemă fixă. Episodul conversaţional constă dintr-o secvenţă de intervenţii" (Golopenția 2017: 327).

De asemenea, în funcție de numărul și funcția participanților la interacțiunea vorbită, se pot distinge *conversaţii complete* și *conversaţii incomplete*, ale căror caracteristici sunt stabilite prin raportare la rolurile îndeplinite de participanții la succesiunea de intervenții:

> Conversaţiile cu 2 participanţi comportă satisfacerea rolurilor de Vorbitor şi Ascultător sau Vorbitor şi Auditor. Ele nu actualizează decât 2 din cele 3 roluri prin care am definit interacţiunea vorbită, fiind deci, din punct de vedere al structurii de rol, conversaţii incomplete. [...] Conversaţiile cu 3 sau mai mult de 3 participanţi, care comportă satisfacerea rolurilor de Vorbitor, Ascultător, Auditor, sunt, din punct de vedere al structurii de rol, conversaţii complete (Golopenția 2017: 327).

Unul dintre conceptele pragmatice fundamentale este cel de *istorie conversațională*, care este formulat de Sanda Golopenția în *L'histoire conversationnelle (I)*[2] și aprofundat ulterior în numeroase alte studii, fiind – după cum mărturisește autoarea – aplicat în analiza textelor de ficţiune (teatru sau roman), a unor materiale de teren sociolingvistic şi etnolingvistic sau în editarea unui corpus de scrisori. Definită ca „unitate supraordonată în ierarhia pragmatică (act de vorbire, intervenţie, schimb conversaţional, secvenţă conversaţională, secţiune conversaţională, conversaţie, istorie conversaţională)", istoria conversațională reprezintă un *întreg dinamic*, cu „proprietăţi sintactice, semantice şi pragmatice caracteristice", ce se poate constitui la rândul ei în parte a unor ansambluri dialogale mai vaste (Golopenția 2017: 474–476).

[2] „Dans ce qui suit, nous proposons aux linguistes – et aussi aux sociologues, psychologues, ethnologues, sociolinguistes, sémioticiens, etc. – conversationnalistes le concept d'histoire conversationnelle" (Golopenția 1980: 499).

BDD-A31312 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:58 UTC)

> L'histoire conversationnelle est, à son tour, une structure pragmatique englobante qui consiste en l'ensemble des interactions conversationnelles ayant eu lieu, à un moment donné, entre deux (ou plusieurs) sujets parlants (Golopenția 2017: 440).

Ideea acestui întreg dinamic va apărea sub forma unei succesiuni de evenimente și în lucrarea *Les interactions verbales*, unde Catherine Kerbrat-Orecchioni, referindu-se la specificul analizei nivelului relațiilor interpersonale în activitatea comunicațională, va formula ideea conform căreia „toute interaction verbale peut être envisagée comme une suite d'événements dont l'ensemble constitue un «texte», produit collectivement dans un contexte déterminé" (Kerbrat-Orecchioni 1992: 9).

Delimitarea și definirea unor astfel de termeni a apărut din necesitatea creării unor instrumente precise destinate practicii descrierii dialectale, sociolingvistice sau etnolingvistice a comunităţilor de limbaj. Acest lucru se reflectă în specificul unor concepte precum:

– *variaţie pragmatică*: „într-un sens restrâns: (1) existenţa unor inventare variabile de acte de vorbire în diferitele puncte ale teritoriului pe care se vorbeşte o limbă şi (2) realizarea variabilă a unui act de vorbire în puncte diferite ale teritoriului aceleiaşi limbi. Într-un sens mai larg, variaţia pragmatică ar include şi (3) existenţa unor profiluri variabile de vorbitori (adresanţi sau adresaţi) sau (4) existenţa unor scenarii variabile de interacţiuni rituale sau ritualizate" (Golopenția 2017: 167);

– *text operatoriu*: „Înţelegem prin text operatoriu orice text latent, menit să fie transpus într-o succesiune unificată de acte verbale şi/sau nonverbale. Exemple de texte operatorii sunt piesa de teatru, scenariul de film, reţeta de bucătărie, modul de întrebuinţare pentru anumite aparate etc." (Golopenția 2017: 315);

– *referirea ludică (parodiată, prefăcută)*: „mimare a unui act retic, încadrată ludic în activităţile interacţionale recunoscute ale comunităţii [...]. Încadrată într-o activitate interacţională, această referire viciată îi minează validitatea, caracterul «serios», şi o converteşte în parodie conversaţională, în conversaţie ludică" (Golopenția 2017: 175).

Fără îndoială că prezentarea termenilor propuși de Sanda Golopenția ar putea continua. Fie că se referă la resursele comunicative ale comunităților culturale sau la modalitățile în care persoanele din cadrul unei comunități își utilizează resursele verbale și/sau nonverbale, aceste concepte demonstrează un interes deosebit pentru realizarea unei comunicări de specialitate care să răspundă necesităților de ordin practic ale cercetătorului limbajului în acțiune. Concluzionând, putem observa că încă din anii '70, în studii precum *Morfologia conversației*, *Conversația – un studiu de caz (I)*, *Conversația – un studiu de caz (II)*, dar și *Buzele cele mute vorbesc pe tăcute* sau *On defining*, se oferă răspunsuri la o serie de întrebări la care încearcă să răspundă mai târziu alți cercetători de seamă ai pragmaticii conversaționale:

> Comment expliquer les variations dans l'usage des expressions dans la communication? Comment expliquer qu'un mot, avec un sens particulier, reçoive dans un contexte spécifique un autre sense? […] Comment expliquer les comportements discursifs des participants d'une conversation? (Moeschler 1996: 11)

Originalitatea și valoarea ideilor expuse în numeroasele studii ale doamnei Sanda Golopenția rezultă în mare măsură din caracterul polifonic al preocupărilor

BDD-A31312 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:58 UTC)

manifestate în diverse domenii de cercetare. Polifonia este, de altfel, un adevărat leit-motiv al prodigioasei activități desfășurate, care a demonstrat că în egală măsură există o artă a științei conversației și o știință a artei conversației.

Bibliografie

Dicționar 1997: *Dicționar General de Științe. Științe ale Limbii*, București, Editura Științifică.

Golopenția 1971: Sanda Golopenția, *On defining*, în „Revue roumaine de linguistique", XVI, 1971, nr. 3, p. 179–187.

Golopenția 1972: Sanda Golopenția, *Buzele cele mute vorbesc pe tăcute* în *Educaţie şi limbaj*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1972, p. 181–189.

Golopenția 1978: Sanda Golopenția *Morfologia conversației*, în „Studii şi cercetări lingvistice", XXIX (5), 1978, p. 547−552.

Golopenția 1979a: Sanda Golopenția, *Conversația – un studiu de caz (I)*, în „Studii şi cercetări lingvistice", XXX (5), 1979, p. 457−481.

Golopenția 1979b: Sanda Golopenția, *Conversația – un studiu de caz (II),* în „Studii şi cercetări lingvistice", XXX (6), 1979, p. 515−542.

Golopenția 1980: Sanda Golopenția, *L'histoire conversationnelle (I),* în „Revue roumaine de linguistique", XXV, 1980, nr. 5, p. 499–503.

Golopenţia 1988: Sanda Golopenţia, *Les voies de la pragmatique*, Stanford French and Italian Studies, Anma Libri, 1988, p. 21–31.

Golopenția 2001: Sanda Golopenția, *Trois types de séries conversationnelles*, în „Studii şi cercetări lingvistice", LII, 2001, nr. 1–2, p. 29–43.

Golopenția 2003: Sanda Golopenția, *Notaţia conversaţională ca revelator pragmatic*, în Laurenţia Dascălu Jinga, Liana Pop (coord.), *Dialogul în româna vorbită. Omagiu Profesorului Sorin Stati la a 70-a aniversare*, Bucureşti, Editura Oscar Print, p. 17–39.

Golopenția 2017: Sanda Golopenția, *Acţiune, interacţiune, identitate, studii de pragmatică lingvistică*, București, Editura Academiei Române.

Kabatek 2015: Johannes Kabatek, *Tradiții discursive: studii*, Editori Cristina Bleorțu, Adrian Turculeț, Carlota de Benito Moreno, Miguel Cuevas-Alonso, București, Editura Academiei Române.

Kerbrat-Orecchioni 1992: Catherine Kerbrat-Orecchioni, *Les Interactions verbales*, Tome II, Paris, Armand Colin/Mason.

Moeschler 1996: Moeschler Jacques, *Théorie pragmatique et pragmatique conversationnelle*, Paris, Armand Colin/Mason.

Turculeț 2002: Adrian Turculeț, *Tipuri de texte orale*, în *Limba română vorbită în Moldova istorică*, vol. 1, Klaus Bochmann, Vasile Dumbravă (ed.)., Leipziger Univ.-Verl., Leipzig.

The Terminology of Language in Action: the Analysis of the Conversation between Science and Art

Since the 1970s, when it came to the attention of researchers as the subject of systematic investigations, conversation has always been a tempting field not only for linguists, but also for sociologists, psychologists, ethnologists or ethnographers. The communicative resources of the cultural communities were studied by the followers of linguistic ethnography, of sociolinguistics, of conversational analysis. Therefore, it is explicable that numerous analysis models have been developed, which have highlighted the multitude of speech acts in a community, as well as the complexity of the terminological

BDD-A31312 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:58 UTC)

system specific to this field. For those concerned with this issue, Sanda Golopenția's studies are of permanent interest. Upon careful reading, the reader discovers a series of original concepts regarding the participants in the conversation, the conversational roles and units, but also the graphic transcription of the conversation. These are studies such as: *Morfologia conversației*, *Conversația – un studiu de caz (I)*, *Conversația – un studiu de caz (II)*, *Trois types de séries conversationnelles*, *Notația conversațională ca revelator pragmatic*, *L'histoire conversationnelle (I)*. I mentioned here only some of the many materials that demonstrate a permanent interest of the author for the study of language in action, materials that were brought together in the recently edited volume *Action, interaction, identity, studies of linguistic pragmatics* [Acţiune, interacţiune, identitate, studii de pragmatică lingvistică].

For the classification and analysis of recorded conversational situations, the author compiles a true glossary of terms, which she establishes through a "concrete and explicit act by which a name is given", which makes the "world of everyday experience" and the "scientific world" intersect in the process of terminological constitution. On the one hand, these meticulous definitions recall, by the precision of the formulation, the mathematical theorems, and on the other hand, by the ease of the formulation, they recall the apparenly spontaneous interventions of the field researcher who provokes his interlocutor to dialogue. The originality and value of the ideas presented in the numerous studies of Sanda Golopenția result largely from the polyphonic character of the concerns manifested in various fields. Polyphony is, moreover, a true leitmotif of the prodigious activity carried out, which has shown that there is both an art of the science of conversation and a science of the art of conversation.

BDD-A31312 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:58 UTC)